

UDK 324:342.4(430)

Citrus koalicija i obrisi savremenog ustavnog patriotizma u Nemačkoj

Sažetak

U radu se analizira značaj programske saglasnosti između Zelenih i FDP u formiranju koalicije nakon izbora za Bundestag 2021. Autor brani tezu da je moguće kreiranje održive koalicije između ideološki suprotstavljenih partija. Glavni argument je da uprkos trendu ublažavanja ideoloških razlika i dominaciji teme klimatskih promena tokom predizborne kampanje, osnovu za formiranje tzv. "citrus" koalicije nije predstavljao politički pragmatizam, utilitarna namera za vršenjem vlasti, već bazični konsenzus političkih aktera koji počiva na ideji ustavnog patriotizma. U prvom delu autor pruža teorijski pregled koncepta ustavnog patriotizma. U drugom delu ustavnog patriotizmu suprotstavlja elemente postdemokratije i ideološkog približavanja različitih političkih opcija.

Ključne reči

Nemačka, izbori za Bundestag 2021, citrus koalicija, semafor koalicija, ustavni patriotizam

* Autor je docent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. E-mail: stefan.surlic@fpn.bg.ac.rs

Uvod

U radu postavljam pitanje zašto prirodno ideološki suprostavljene partije mogu da kreiraju održivu koaliciju? Polazim od primera Zelenih i FDP koji su nakon izbora za Bundestag 2021. formirali širu "semafor" koaliciju sa socijaldemokratama. Osnovni argument je da uprkos trendu ublažavanja ideoloških razlika i dominaciji teme klimatskih promena tokom predizborne kampanje, osnovu za formiranje tzv. "citrus" koalicije nije predstavljao politički pragmatizam, utilitarna namera za vršenjem vlasti, već bazični konsenzus političkih aktera koji počiva na ideji ustavnog patriotizma.

Kroz teorijski pregled ustavnog patriotizma, ističem da je koncept osmišljen još u cilju prevazilaženja nacističke prošlosti i kreiranja osobenog vida patriotizma koji se ne može zasnivati na nacionalnom jedinstvu, već na svesti o pripadanju zajedničkoj ustavnoj kulturi koja je po svojoj prirodi predmet konstantnih samopropitivanja. U tom kontekstu poseban politički moment 2021. je u Nemačkoj označio kraj dominacije jedne stranke i disperziju glasova koja pretila da naruši klasičan dvoipartijski model. SPD je formalni pobednik izbora ali politička budućnost ove partije zavisila je pre svega od programskog kompromisa između zelenih i liberala u okviru „citrus“ koalicije. Poput citrusa koji može imati neprijatan ukus, ali biti pun hranjivih vitamina, i ova koalicija je svojevrsni izazov za demokratsku ustavnu kulturu Nemačke koji može pokrenuti značajne pozitivne političke procese.

U pokušaju da odbranim odluku pomenutih stranaka da kreiraju održivu koaliciju naglašavam tri ključna izazova za ovaj savez. Prvi čine programsko gledište kao i opredeljenja njihovih birača prema ulozi države. Tačnije, može li ovakva koalicija da se usaglasi oko odgovora na sledeće pitanje: da li bi država trebalo da bude glavni subjekt u promenama ili bi to trebalo da budu društvene i privredne snage? Drugo, budući da su Zeleni i FDP predlagali različite političke pristupe: mogu li nastupajuće

promene da se ostvare kroz postepenu institucionalnu reformu ili kroz radikalne političke odluke? Na kraju, gde se nalazi osnova političkog promišljanja i zagovaranja, u aktivizmu društvenih pokreta i organizacija, ili u institucionalizovanoj parlamentarnoj deliberaciji?

Predizborna kampanja bila je prepoznata po dva nivoa obraćanja, jednom koji je bio apstraktan i ticao se koncepta socijalne pravde, klimatske pravde, sigurnosti i demokratskih vrednosti u i izvan granica Nemačke. Drugi nivo se ticao konkretnih mera koje će biti sastavni deo eventualnog koalicionog dogovora. Oba nivoa će u mandatu nove vlade biti na velikom ispitivanju kod birača. Međutim, u prilog formiranoj koaliciji ide postignuta društvena saglasnost, svest o deljenju jedinstvenog političkog prostora, gde polarizovanost nije sistemska već tematska. U tom smislu Nemačka jeste primer istorijski specifičnog, ali jednog od najstabilnijih demokratskih poredaka koji počivaju upravo na ustavnom patriotizmu.

Teorijska promišljanja o ustavnom patriotizmu

U narednim redovima najpre će fokus biti na definisanju samog pojma, a potom na savremenom čitanju ustavnog patriotizma u formiranju šire tzv. „semafor“ koalicije, a posebno saglasnosti postignute između ideološki diferenciranih Zelenih i liberala u okviru tzv. „citrus“ koalicije.

Prva upotreba pojma ustavni patriotizam pripisuje se Dolfu Sternbergeru koji je 1979. u novinskom članku objavio da je identifikacija sa Osnovnim zakonom oblikovana nova vrsta patriotizma zasnovana na ustavu: „Mi ne živimo u potpunoj Nemačkoj, ali živimo u... potpuno ustavnoj državi, a to je samo po sebi vrsta otadžbine“ (Çıdam, 2017: 116). Koncept je dalje razrađen u Habermasovim radovima kao alternativa nacionalizmu i u liberalnoj formi, gde se ustavni patriotizam predstavlja kao oblik građanskog udruživanja (Payrow Shabani, 2002: 421).

Budući da je liberalni nacionalizam zastupao tezu u kojoj bi trebalo da se granice nacije podudaraju sa granicama države, Habermas je u ustavnom patriotizmu video jedini prihvatljiv oblik „patriotizma“ za građane SR Nemačke, koji ne podrazumeva odricanje od izvornog identiteta već, prema njegovim rečima, označava „ponos na činjenicu da smo uspeli da trajno prevaziđemo fašizam, uspostavimo poredak zasnovan na vladavini zakona i usidrimo ga u razumno liberalnoj političkoj kulturi“ (Çıdam, 2017: 116). Takođe, Pajro Šabani (Payrow Shabani) upućuje dve snažne kritike empirijskim polazištima liberalnih nacionalista: prva, pretpolitički „narod“, koji po njihovoj tvrdnji prethodi ustavnoj državi i ima normativnu ulogu u objedinjavanju zajednice, kvalitativno se razlikuje od naroda koji je formirao političku zajednicu zasnovanu na ustavu; druga, takvo polazište je nerealno u heterogenom karakteru savremenih država (430).

Prema Habermasovoj koncepciji, patriotizam nije bio vezan za konvencionalna shvatanja već se tumačio kao oblik identiteta izgrađen od strane građana koji razmatranjem dolaze do najboljih tumačenja i insti-

tucionalizacije principa ustavne demokratije (Hayward, 2007: 185). Habermas je posmatrao ustavni patriotizam kao proces koji je refleksivan i koji se zasniva na „kolektivnom učenju“, dok Miler ukazuje da iako su razvoj i usavršavanje ustavnog režima jedna od glavnih odlika koncepta, države ne mogu biti pod stalnim pritiskom samopropitivanja (2008a: 85). Svakako, u teorijskom smislu Habermas je utemeljenjem ustavnog patriotizma proizveo relevantnu alternativu nacionalizmu, ali i doprineo konkretizaciji radikalnog jezgra modela deliberativne demokratije (Çıdam, 2017: 127).

Dosadašnji prigovori su ustavni patriotizam prepoznavali kao partikularnost koja se prurušava u univerzalizam, kao „beskrvnost“ koja je prikladna samo u kontekstu „polunacije“ duboko posramljene nacističkom prošlošću, kao lojalnost dokumentu koji nema svoju pisanu formu u mnogim zemljama, kao ideju koja je inferiorna u odnosu na različite oblike liberalnog nacionalizma (Miler, 2008b: 85). Međutim, za Jana Vernera Milera (Jan Werner), kao jednog od najuticajnijih savremenih teoretičara ustavnog patriotizma, reč je o „privrženosti“ univerzalnim vrednostima koje se ostvaruju u konkretnom političkom okruženju ili politici, koje sve dok ostvaruju standarde „liberalnog demokratskog univerzalizma“ zavređuju građansku lojalnost (86).

Mogu se definisati tri osnovna elementa koja pružaju konture ustavnog patriotizma: 1) koncept nije sam po sebi teorija pravde za koju se misli da se oslanja na rolsovski politički liberalizam, ali je svakako normativno zavisni koncept koji nema isključivo pozitivističko čitanje i kome je „potrebna posebna teorija da bi mu se dalo posebno značenje“; 2) nije reč o „slobodno plutajućem univerzalizmu“ ili „etičkom kosmopolitizmu“ već o jasno ograničenim i određenim političkim udruženjima i struktura; 3) poslednji proizilazi iz prethodnog, ustavni patriotizam se ne može pročitati ili učitati bilo kojoj vrsti privrženosti ljudi određenim trajnim političkim aranžmanima, ali se može prepoznati u okvirima nacionalnih država, nadnacionalnih udruživanja i politika kao normativni impuls koji odražava želju pojedinaca da se ostvare kao slobodni i jednaki u „fer uslovima zajedničkog deljenja političkog prostora“ (Müller, 2008c: 544).

Budući da je u središtu ovog pojma ustav, to može voditi ka pogrešnom zaključku da je po sredi fetišizacija jednog normativnog akta koji ima moć izgradnje sasvim novog identiteta. Miler pojašnjava da je više reč o „ideji“ ustava nego samom ustavu, budući da se koncept ustavnog patriotizma zasniva na uzajamnom opravdanju, saradnji i dogovornom ograničenju moći (546). Ono što je posebno važno, koncept odbacuje restriktivno pozitivističko čitanje teksta, i ističe da ustavi „nužno stvaraju oblike ograničenog neslaganja ili ograničene raznolikosti“, gde je sasvim razumno da građani nisu saglasni „čak ni oko nekih ustavnih osnova“ ().

Međutim, to ne znači da pripadnici političke zajednice imaju pravo da u potpunosti odbace poredak. Neslaganja su ograničena bazičnom saglasnošću o zajedničkom političkom prostoru. Ustavni patriotizam je zapravo skup uverenja koji održava pravedni ustavni režim, odnosno ide-

ja da uprkos sporenjima „građani međusobno opravdavaju političku vladavinu“ (547). Osećaj pripadnosti se rađa iz vladavine izvornog zakona u kome se „svi članovi prepoznaju kao njegovi autori“ (Payrow Shabani, 437).

Takođe, iako je odbačena pozitivistička ideja privrženosti ustavu kao dokumentu, to ne znači odbacivanje normi koje mogu preoblikovati shvaćanja tradicionalnog, nacionalnog i lokalnog okvira. Ustavni patriotizam zapravo vodi ka ustavnoj kulturi koja „posreduje između univerzalnih normi i partikularnih konteksta“ (Müller, 2008c: 548). Habermas ide korak dalje u univerzalizaciji, ističući da je politička kultura iskristalisana oko ustava koji građanima pruža dvostruki identitet, istovremeno člana zajednice i stranca, čime se jača osećaj solidarnosti i podstiče „nacionalna svest“ (Payrow Shabani, 425).

Opravdana kritika ustavnog patriotizma je što se ustavi ne tumače iz istorijske perspektive koja bi pokazala da nije reč o neutralnim dokumentima i da su često bili proizvodi političkog sukoba, kao i da bez obzira da li su ti sukobi bili nasilni, nužno imaju poredničku i gubitničku stranu. Posebno u pluralnim društvima gde se očekuje buđenje patriotizma prema ustavu koji je u prošlosti bio osporavan. Stoga se ustavni patriotizam u pluralnim društvima čini mogućim ukoliko su ustavi plod novih aranžmana koji uvažavaju identitetski pluralizam.

Ustavni patriotizam opisan kao politička privrženost prema vrednostima, normama, procedurama, u fokus debate stavlja ustav kao dokument, ali predmet mu je mnogo širi, „ustavna kultura koja okružuje svaki ustav“ i koja je uža pojam od političke kulture (Miler, 2008b: 202). Iako ustavni patriotizam podrazumeva određenu identifikaciju, ne bi se moglo govoriti o ustavnom identitetu, budući da „identitet“ upućuje na statičnu i definisanu kategoriju i po prirodi pažnju usmerava na ustav kao dokument (Müller, 2008c: 547). Kultura predstavlja privlačniji i precizniji termin budući da uključuje simbole, obrede, rituale i institucije, a ujedno ni na koji način ne može biti tretirana kao homogena ( ).

Heterogenost ustavne kulture podrazumeva konstantan razgovor i preispitivanje prihvaćene kulture, uključujući i „trajna neslaganja“ kao odliku tih razgovora (548). Suštinsku prepreku ovoj vrsti razgovora može predstavljati kolektivni identitet koji podriava autonomiju pojedinca. Stoga je glavno pitanje kako izgraditi kolektivni identitet koji proizvodi identifikaciju i lojalnost, a ujedno ne omogućava državi da kroz nacionalistički patriotizam „svojim subjektima postavlja kategoričke zahteve bez obzira na njihove individualne potrebe i interese“ (Cronin, 2003: 10).

Ovaplóćeni ustavni patriotizam je upravo legitimacija razgovora ali i trajnih neslaganja u kojima ljudi aktivno utiču na politiku i vremenom grade bazičnu saglasnost prema zajednici kojoj pripadaju. Ustavna kultura upravo kroz različita sporenja može otpočeti proces koji ima generacijsko trajanje. Kao što ističe Miler, tok ustavne kulture „svaka generacija može ponovo shvatiti kao neku vrstu autokorekcije istorijskog procesa učenja“ (548). Budući da nema vrhovnog autoriteta koji bi mogao da

nameće obavezujuće predstave identiteta, „savremeni kolektivni identitet nikada ne može biti potpuno identičan sa sobom jer je uvek u procesu izgradnje“ (Cronin, 2003: 8).

Uprkos negativnom konfliktom i postkonfliktom nasleđu, ustavni patriotizam kroz preispitivanja može biti faktor političke stabilizacije čak i u duboko podeljenim društvima. Kultura akomodacije različitih interesa može biti izgrađena kroz debate koje bi neutralisale osećaj ugroženosti partikularnih identiteta. Međutim, ustavni patriotizam je neupotrebljivo sredstvo u zajednicama čiji članovi ni ne pokušavaju da problematizuju postojeće odnose ili nemaju osećaj pripadanja jedinstvenom političkom prostoru. Takva opasnost koja može rezultirati neefikasnošću i paralizom institucija, pred ustavnim patriotizmom postavlja glavni izazov - da li može da proizvede spojnu vezu među građanima koja je u stanju da održi „osećaj društveno-političkog identiteta neophodnog za demokratsko vršenje političke vlasti“? (Payrow Shabani, 423)

Međutim, ustavni patriotizam nije izvor klasičnog identiteta, već predstavlja samo „iskaz o izvorima dugoročne stabilnosti ustavnih režima“, tako što pruža „zajednički jezik“ ili „način problematizacije“, ali u „zajedničkom normativnom okviru“ (Müller, 2008a: 80). Kao što ističe Habermas, „u složenim društvima građanstvo kao celina više se ne može održavati samostalnim konsenzusom o vrednostima, već samo konsenzusom o procedurama za legitimno provođenje zakona i legitimno vršenje vlasti“ (Vrabec, 2014: 17).

U odbrani od pritužbe da je ustavni patriotizam „beskrvan“ jer je zasnovan na lojalnosti formalnim principima, prepoznaju se četiri nova čitanja. Prvo, Miler pravi razliku u odnosu na Habermasov prvobitni neutralni koncept političke kulture ističući da nije moguće niti može biti cilj potpuno razdvajanje većinske i političke kulture. Drugo, ustavne kulture su nužno povezane sa nacionalnim i istorijskim kontekstom iako to ne umanjuje njihov heterogeni karakter. Treće, upravo spoj univerzalnih normi i određenog konteksta omogućavaju kružni proces u kome se ustav, ustavna kultura i nacionalne i podnacionalne kulturološke specifičnosti samorazumevaju, utiču i ojačavaju jedni druge. Konačno, vezanost koju proizvodi ustavna kultura nije isključivo racionalna, već poseduje i poseban emocionalni potencijal, doduše, ne u domenu standardnih emocija i strasti, već u okvirima „posttradicionalnosti“ i „postherojstva“ (Müller, 2008a: 81-86).

Novo čitanje političke, odnosno ustavne kulture omogućava akomodiranje različitih etničkih i kulturnih tradicija, bez imperativa kreiranja homogene nacionalne kulture koja potire razlike, ali i bez sadržinski sterilnih univerzalnih principa koji ne uvažavaju partikularne kontekste. Emocija koja se u ustavnoj kulturi želi proizvesti ne poklapa se sa onom koja je bila legitimizacijska u stvaranju modernih država, ali je svakako u svom posttradicionalnom izražavanju posvećena održanju savremene političke zajednice.

Na kraju, svedočimo svojevrsnom „decentriranju“ identiteta, koji zadržava svoj partikularitet, ali ujedno podrazumeva da „suditi o situaciji iz nepristrasne perspektive ne znači suditi o njoj niodakle, već iz proširene perspektive koja relativizuje druge privrženosti“ (Cronin, 7). Stoga ustavni patriotizam nema pretenziju da zamenjuje konvencionalni identitet, ili da stvara potpuno novi, već je koncept koji se uvažavajući razlike i pluralizam savremenih društava „opire stvaranju fiksnog identiteta uopšte“ (Payrow Shabani, 441).

Ustavni patriotizam se uprkos različitim tumačenjima koja uvažavaju posebnosti i legitimišu različitost i dalje susreće sa problemom identifikacije koja bi trebalo da stvori odanost članova prema jedinstvenoj političkoj zajednici. „Ustavni projekat“ ima perspektivu ukoliko mu pođe za rukom da oblikuje kolektivni identitet istovremeno sposoban za odanost, ali i za transformaciju (Cronin, 2).

Ustavni patriotizam ili postdemokratija

Pandemija korona virusa podstakla je izglasavanje „Zakona o zaštiti stanovništva u epidemijskoj situaciji nacionalnih razmera“ kojim se otvara mogućnost uvođenja vanrednog stanja prostom većinom glasova u Bundestagu. Za Merkela reč je o dominaciji egzekutive, ili svojevrsnom „času izvršne vlasti“ kome se nisu protivili čak ni stranke opozicije, osim rezervisanog stava FPD (2021, 6). Ovaj primer pojačava tezu o Nemačkoj kao „postdemokratskom društvu“ koje funkcioniše sa dominacijom CDU/CSU i manjim koalicionim partnerima u okviru šireg permisivnog konsenzusa o ključnim političkim i ekonomskim pitanjima (Lees, 2021: 5). Iako se čini da je duh zajedničkog jezika i načina problematizacije različitih tema ovaplotio osnovne ideje ustavnog patriotizma, ovo ujedno može značiti i ugroženost osnovnih postulata demokratije.

Dok se istovremeno legitimizuju zahtevi različitih društvenih pokreta i udruženja, s druge strane parlament postaje institucija u kojoj je i deliberacija suvišna u vanrednim okolnostima koje zahtevaju efikasne mere. Novoformirana „semafor“ koalicija naglasila je zahtev za jačanjem parlamentarne demokratije ali se faktički politički život sve više približava „novo normalnosti“ koalicionih odnosa između stručnjaka i predstavnika izvršne vlasti.

Poseban test za novu većinu je odnos prema oblicima direktne participacije građana. Zahtevi za direktnom demokratijom bili su tradicionalni domen progresivnih levičarskih partija, poput Zelenih i Die Linke, koji su se kroz zakonske predloge isticali potrebu za institucionalizacijom direktnog učešća građana na saveznom nivou (Grotz & Lewandowsky, 2020:185). Institucionalni mehanizmi poput referendumata i narodnih inicijativa su ranije nailazili samo na načelnu podršku političkih predstavnika usled potrage za alternativom urušenom parlamentarnom životu ili nastojanja da si umanjí nezadovoljstvo građana zbog očiglednih manjkavosti predstavničke demokratije.

Međutim, oblici direktne demokratije mogu imati ulogu korektivnog faktora ali ne mogu biti trajni institucionalni supstituti predstavničkom

telu. Ipak, veća participacija građana svakako jača poverenje u demokratski ustavni poredak i kreira politički svesne članove društva. Posebno ako se uzme u obzir Merkelov zaključak da demokratija posle korone zahteva kritički raspoloženog birača, u suprotnom, pod razlogom hitnosti može se u bliskoj budućnosti naći i klimatska kriza, a parlament trajno lišiti svoje esencijalne uloge (2021: 10).

Drugi zahtev pred novom koalicijom je svojevrsni ustavni patriotizam ali na nivou Evropske unije, odnosno već pomenuta ograničenost različitih neslaganja bazičnom saglasnošću o zajedničkom političkom prostoru. Postoje tri očekivanja od nove „semafor“ koalicije: prvo, očuvanje ujedinjene Evrope kroz usaglašavanje različitih suprotstavljenih interesa; drugo, predvodnička uloga Nemačke u reformi fiskalne politike i ključnih aktivnosti u borbi protiv klimatskih promena; treći i najteži zahtev pred novom vladom je Evropska unija kao snažan spoljnopolički faktor koji će vrednosno promišljati svoje odnose sa globalnim akterima (Odendahl, 2021: 246-47). Ukoliko levo-liberalni savez unutar Nemačke postigne saglasnost oko ključnih reformi unutar Evropske unije, takva politika će predstavljati značajnu promenu u odnosu na eru Angele Merkel koja je evropsko jedinstvo čuvala pre svega izbegavajući radikalne političke i ekonomske rezove. Ipak, ne može se prenebregnuti činjenica da je svest o odgovornosti Nemačke za evropska i globalna pitanja direktan legat bivše kancelarke.

Na kraju, već zapisano obećanje u novom koalicionom sporazumu odnosi se na uslove za ostvarivanje boravišne dozvole, a potom i naturalizacije migranata koji duže vreme žive u Nemačkoj. Planovi posebno uključuju mlade osobe, ljude sa porodicama koje izražavaju želju da postanu deo nemačkog društva, a sporazum naglašava da postupci azila moraju biti pravični, brzi i da pružaju pravnu sigurnost (ECRE, 2021). Na ovaj način ostvaruje se liberalizovan sistem za sticanje građanskog statusa, bržu i efektivniju integraciju, a dugoročno se izgrađuje inkluzivno društvo čiji članovi uprkos različitim kulturnim identitetima mogu graditi svoj patriotizam upravo na ustavnoj kulturi istovremene odanosti i potrebe za transformacijom.

Ideološko otupljivanje ili bazični konsenzus

„Semafor“ koalicija se može tumačiti kao veliki politički kompromis pre svega zbog ideološke razlike koja postoji između zelenih i liberala. Međutim, postavlja se pitanje da li je u međuvremenu došlo do stvarnog ideološkog približavanja, ili je reč o pragmatičnom odabiru „citrus“ koalicije? Do sada su postojala dva koherentna partijska bloka, prvi koji su činili socijaldemokrate, zeleni i levi koji favorizuju intervenciju države u ekonomskim, finansijskim i radničkim pitanjima, progresivnu socijalnu politiku kao i inkluzivne politike migracija i drugi blok, koji čine CDU/CSU, FDP i AfD, koji je koherentan u pogledu ekonomske i imigracione politike, ali

manje u pogledu socijalne politike (Bräuninger, Debus, Müller & Stecker, 2019: 89). Uprkos ideološkim sličnostima, vrednosna pitanja pravila su nepremostive razlike u eventualnim koalicijama sa Die Linke, a posebno Alternativom za Nemačku.

S druge strane Zeleni su od klasične stranke niše koja je svoju politiku bazirala na jednoj temi kroz više lokalnih, ali i na evropskim izborima 2019. postali deo nemačke političke klase, okarakterisani kao „demohrišćani vegetarijanci”. U međuvremenu su uspeli da nametnu temu klimatskih promena kao zajednički imenitelj za većinu političkih opcija, dok su liberalizacijom svojih radikalnih pozicija približili ljude iz sveta biznisa i pripadnike srednje klase, kandidujući se u bliskoj budućnosti za mogućí epitet *Volkspartei*.

Istraživanja pokazuju da se stavovi prema obnovljivim izvorima energije odnose na različite partijske identifikacije, smanjujući verovatnoću identifikacije sa AfD i FDP, povećavajući simpatije prema Zelenima, SPD-u i levici dok je za CDU ova tema statistički beznačajna (Otteni & Wiesskircher, 2021: 9). Takođe, iako se FDP tokom kampanje borio da prezentuje jasan stav po pitanju životne sredine i migracije, jako uporište u glasovima i dalje ostvaruje kroz protivljenje državnoj intervenciji u ekonomiji (Berning & Ziller, 2020: 49). Stoga je njihova pozicija u „semafor” koaliciji još kompleksnija, budući da su u savezu sa tradicionalnim intervencionistima.

Zeleni i dalje zajedno sa AfD-om predstavljaju veliki izuzetak, budući da ne presecaju široke segmente biračkog tela, već privlače podršku „veoma karakterističnih socio-demografskih i ideoloških segmenata biračkog tela” (Berning & Ziller, 2020: 49). Ipak na poslednjim izborima za Bundestag uspeli su da nametnu zajedničku identifikacionu temu klimatskih promena i da različite političke aktore ujedine oko pitanja koje je svojevrsna manifestacija ustavnog patriotizma: *u kakvoj zajednici želimo da živimo?*

Klimatske promene, migracije, budućnost EU, odbrambena politika i druge osetljive teme kampanje 2021. uprkos različitim polazištima nagoveštavale su širi politički konsenzus ideoloških neistomišljenika. Ovaj ishod je očekivan budući da je sudeći po rezultatim iz 2017. realistična alternativa bila manjinska vlada. Velike koalicije narušavale su programsku prepoznatljivost SPD-a kao slabijeg koalicionog partnera, dok stranke niše poput FDP i Zelenih nisu želele da u savezu sa CDU/CSU odustanu od svojih fundamentalnih zahteva. Stoga je ideološka heterogenizacija ili prepoznavanje zajedničkih tema bio jedini izlaz iz sve veće polarizacije biračkog tela i kreiranja slabih, a možda i manjinskih koalicionih vlada. To bi svakako proizvelo krize za nemačku političku kulturu koju odlikuju stabilne vlade i predvidivi ishodi.

Na ruku ovakvom političkom opredeljenju išli su i podaci koji svedoče da birači ne kažnjavaju kompromise nastale u koalicionim dogovorima. Analizom više izbornih ciklusa u Nemačkoj, utvrđeno je da nezadovoljstvo postignutom koalicijom ima uticaj na partijske ocene, ali je reč o

malom efektu, dok je uticaj rejtinga partija na ocene koalicije znatno veći (Guntermann & Blais, 2019: 1488). Takođe, nalazi pokazuju da birači u principu ne kažnjavaju stranku za koju su glasali kada učestvuju u koalicijama koje im se ne sviđaju (1489).

Drugi argument je iskustvo manjih partnera u dosadašnjim vladajućim koalicijama, a oba aktera, FDP i Zeleni su imali koaliciono iskustvo u vršenju vlasti. Uočeno je da je od 1980. do danas manji partner bio zapravo medijana, što bi značilo da je u koaliciji dobijao više uticaja u kreiranju politika, kao i da su velike partije poput CDU i SPD uvažavale posebne zahteve birača svojih koalicionih partnera (Hübscher, 2019: 110-11). Međutim, ovo se ne odnosi na velike i na tročlane koalicije u kojima mogu postojati potpuno diferencirani zahtevi manjih partnera, u ovom slučaju Zelenih i FDP-a. Međutim, sudeći po koalicionom sporazumu nameće se zaključak da su stranka medijana u „semafor” koaliciji zapravo Zeleni.

Zaključak

Izbori za Bundestag 2021. su pokazali odsustvo duboke političke polarizovanosti nemačkog društva, kao i širok koalicioni potencijal stranaka koje su se smatrale izrazito ideologizovanim i tematizovanim. Primarno usaglašavanje zelenih i liberala omogućilo je formiranje „citrus” saveza, a potom i „semafor” koaliciju sa socijaldemokratama.

Namera rada je bila da pokaže da uprkos značajnim ideološkim i programskim razlikama, vladajuća koalicija nije formirana na isključivo pragmatičnim osnovama koje u praksi znače odustajanje od mnogih obećanja izrečenih u predizbornoj kampanji. Po sredi je bazični kompromis koji počiva na tekovinama ustavnog patriotizma. Milerovski rečeno, svaka generacija ima pravo na određenu vrstu društvene autokorekcije, a heterogenost biračkih opredeljenja je uprkos svim savremenim izazovima demokratije u Nemačkoj uspeła da pronađe svoj minimalni zajednički imenitelj.

Na tom putu odbrane kancelarsko-parlamentarne demokratije stoje mnogi izazovi sa kojima se članovi „semafor” koaliciji mogu suočiti. Eventualni neuspeh uspostavljenе vlade može voditi do još veće fragmentacije partijskog sistema, budući da od 1949. prvi put na ovim izborima nijedna partija nije dostigla 30%. Mladi su u značajnoj meri podržali politiku Zelenih i FDP, ali je pitanje da li će se taj trend podrške nastaviti u budućnosti ukoliko ostvarenu koaliciju prepoznaju kao truli kompromis. Takođe, uprkos broju glasova, ove dve partije su i dalje teritorijalno usidrene u zapadnonemačkom biračkom telu. Na kraju, milioni rezidenata Nemačke i dalje nemaju pravo glasa, ali su svakako članovi nemačkog društva. Njihove potrebe i stavovi biće izazov za jednu *Volkspartei* kao što je SDP, a posebno za profilisanje političke aktere kao što su zeleni i liberali.

The Citrus Coalition and the Outlines of Contemporary Constitutional Patriotism in Germany

Abstract

The paper analyzes the importance of program compliance between the Greens and the FDP in forming a coalition after the Bundestag election 2021. The author argue that it is possible to create a sustainable coalition between ideologically opposed parties. The main argument is that despite the trend of mitigating ideological differences and the dominance of the climate change topic during the election campaign, the basis for the formation of the “Citrus” coalition was not political pragmatism, a utilitarian intention to exercise power, but a consensus of political actors based on the idea of constitutional patriotism. In the first part, the author provides a theoretical overview of the concept of constitutional patriotism. In the second part, he opposes constitutional patriotism with elements of post-democracy and ideological rapprochement of different political options.

Key words

Germany, Bundestag elections 2021, Citrus coalition, Traffic light coalition, Constitutional Patriotism

Literatura

- Berning, C. Carl & Ziller, Conrad, Green Versus Radical Right as the New Political Divide? The European Parliament Election 2019 in Germany. *Journal of Common Market Studies*, vol. 58, no. 1 (2020), pp. 43-56.
- Bräuninger, Thomas, Debus, Marc, Müller, Jochen, & Stecker, Christian, Party Competition and Government Formation in Germany: Business as Usual or New Patterns?. *German Politics*, vol. 28, no. 1 (2019), pp. 80-100.
- Çıdam, Çiğdem, Radical Democracy without Risks? Habermas on Constitutional Patriotism and Civil Disobedience. *New German Critique*, vol. 44, no. 2 (2017), pp. 105-32.
- Cronin, Ciaran, Democracy and Collective Identity: In Defence of Constitutional Patriotism. *European Journal of Philosophy*, vol. 11, no. 1 (2003), pp. 1-28.
- Grotz, Florian & Lewandowsky, Marcel, Promoting or Controlling Political Decisions? Citizen Preferences for Direct-Democratic Institutions in Germany. *German Politics*, vol. 29, no. 2 (2020), pp. 180-200.
- Guntermann, Eric & Blais, André, How do voters react when their party forms a coalition they dislike?. *West European Politics*, vol.43, no. 7 (2020), pp.1480-89.
- Hayward, Clarissa Rile, Democracy’s Identity Problem: Is ‘Constitutional Patriotism’ the Answer?. *Constellations*, vol. 14, no. 2 (2007), pp. 182-96.
- Hübscher, Evelyne, The impact of coalition parties on policy output – evidence from Germany. *The Journal of Legislative Studies*, vol. 25, no. 1 (2019), pp. 88-118.
- Lees, Charles, Life After Merkel – the 2021 Federal Elections and Germany’s Changing Party System. *Political Insight*, vol. 12, no. 2 (2021), pp. 4-7.

- Miler, Jan-Verner, Ustavni patriotizam: Oblik političke lojalnosti u nacionalnim državama i Evropskoj Uniji?. *Reč*, vol. 76, no. 22 (2008b), pp. 83-95.
- Müller, Jan Werner, A European constitutional patriotism? The case restated. *European Law Journal*, vol. 14, no. 5 (2008c), pp. 542-57.
- Müller, Jan Werner, A general theory of constitutional patriotism. *International Journal of Constitutional Law*, vol. 6, no. 1 (2008a), pp. 72-95.
- Odendahl, Christian, What Europe Expects of Post-Merkel Germany. *Intereconomics*, vol. 56, no. 5 (2021), pp. 246-247.
- Otteni, Cyrill & Weisskircher, Manes, Global warming and polarization. Wind turbines and the electoral success of the greens and the populist radical right. *European Journal of Political Research*, vol. 60, no. 4 (2021), pp. 1-21.
- Payrow Shabani, Omid, Who's Afraid of Constitutional Patriotism ? The Binding Source of Citizenship in Constitutional States". *Nation*, vol. 28, no. 3 (2002), pp. 419-43.
- Vrabec, Samir, Konstitucionalizam , evropski ustav i evropski identitet u Habermasovim političkim spisima. *Politička misao*, vol. 51, no. 4 (2014), pp. 7-26.
- Wolfgang, Merkel, Who Governs in Deep Crises? The Case of Germany. *Democratic Theory*, vol. 7, no. 2 (2000), pp. 1-11.